

Bijlage II: Checklist leerkrachtvaardigheden: een kader voor gesprek, observatie en reflectie

In deze bijlage bespreken we leerkrachtvaardigheden in de vorm van checklists. De checklists zijn gebaseerd op wetenschappelijke kennis (Hoofdstuk 2 van dit boek en Hoofdstuk 5 van 'HGW voor de IB') en succesvolle praktijkervaringen. Ze bieden een kader bij gesprekken over en observaties van de afstemming, de wisselwerking en de rol van de leerkracht. Ze fungeren dan als 'praatpapier' en 'kijkwijzer'. Ze zijn ook te benutten bij het reflecteren op je eigen basishouding (opvattingen en overtuigingen) en, in het verlengde hiervan, op je pedagogisch-didactisch handelen. Je kunt ook zelf een checklist samenstellen met vaardigheden die jij belangrijk vindt. Een collega, IB of leidinggevende kan, afhankelijk van jouw vraag, aspecten van de checklist observeren: Wat zien jullie terug? Wat zou anders kunnen en hoe?

We onderscheiden grofweg vier soorten leerkrachtvaardigheden, die elkaar overlappen. Een onderscheid is in feite niet te maken, omdat de vaardigheden nauw samenhangen. Maar voor de overzichtelijkheid onderscheiden we toch vier thema's:

1. Basishouding leerkracht en pedagogisch klimaat
2. Didactiek, instructie, begeleiding, differentiatie en feedback
3. Klassenmanagement
4. School- en groepsniveau

1. Basishouding en pedagogisch klimaat

1a. Omgaan met verschillen. De leerkracht:

- denkt na over hoe zij ontwikkeling van kinderen opvat
- denkt na over de verschillende verwachtingen die zij van leerlingen heeft en hoe zij succes en falen van leerlingen verklaart
- denkt na over haar pedagogische relatie met leerlingen
- reflecteert op hoe zij omgaat met etnische en culturele verschillen tussen leerlingen en tussen jongens en meisjes en op de effecten daarvan op haar leerlingen
- volgt systematisch de ontwikkeling van leerlingen en signaleert eventuele stagnaties in het ontwikkelingsproces tijdig; ze legt het accent op preventie en vroegtijdig interveniëren
- analyseert, samen met collega's, onderwijsleer- en groepsprocessen en problemen die zich daarin voordoen; zij analyseert ook haar eigen rol daarbij
- vraagt leerlingen mee te denken bij de analyse en bij het zoeken naar oplossingen
- zet, waar wenselijk en mogelijk, hun ideeën om in een planmatige aanpak
- voert de plannen uit, evalueert ze en beslist op grond daarvan over de voortgang
- denkt na over de manier waarop zij haar vak bijhoudt en over de ondersteuning die zij daarbij nodig heeft.

1b. Leerkracht-leerling-relatie. De leerkracht:

- laat leerlingen merken dat zij er voor hen is, hen ook werkelijk ziet
- is empathisch, geduldig, positief en betrokken

- laat merken dat zij vertrouwen heeft in de mogelijkheden van alle leerlingen
- laat merken dat zij hoge maar realistische verwachtingen van alle leerlingen heeft
- toont belangstelling voor het schoolwerk, het spel en de achtergrond van leerlingen
- bevordert dat leerlingen samenwerken, samenspelen en elkaar ondersteunen
- is een rolmodel, ze laat bewust voorbeeldgedrag zien
- komt afspraken met leerlingen na
- neemt in woord en handelen stelling tegen seksisme, racisme, discriminatie en pesten
- bevordert in woord en handelen dat leerlingen elkaar respecteren en accepteren, ongeacht hun geslacht, mogelijkheden en beperkingen en hun culturele of maatschappelijke achtergrond
- gaat discreet om met vertrouwelijke informatie over leerlingen en hun thuissituatie
- houdt rekening met verschillen in behoefte aan veiligheid en acceptatie
- beschouwt problemen van een kind als onmacht en als nog te oefenen vaardigheden
- laat leerlingen merken dat zij hen als persoon accepteert maar dat ze bepaald gedrag niet kan toestaan
- stelt niet alleen grenzen aan gedrag, maar geeft ook aanwijzingen voor beter gedrag
- herkent haar eigen aandeel in relaties met kinderen en handelt hiernaar

1c. Zelfstandigheid en zelfsturing. De leerkracht:

- daagt leerlingen uit tot meedenken en meebeslissen
- bevordert dat leerlingen successen aan zichzelf toeschrijven
- leert kinderen hoe ze hun eigen feedback kunnen 'organiseren'
- geeft leerlingen ruimte om eigen opvattingen, ervaringen en ideeën in te brengen
- bevordert dat leerlingen elkaar ruimte bieden voor de eigen inbreng
- leert leerlingen verantwoordelijk te zijn voor hun eigen gedrag
- leert leerlingen verantwoordelijkheid te dragen voor elkaar
- leert leerlingen zelfstandig problemen op te lossen
- bevordert de sociale vaardigheden en weerbaarheid van leerlingen
- houdt rekening met verschillen tussen leerlingen wat betreft zelfstandigheid en hun mogelijkheden tot het dragen van verantwoordelijkheid

1d. Interacties met zwak presterende leerlingen. De leerkracht:

- neemt bij zwakke leerlingen de tijd bij het wachten op een antwoord
- zorgt ervoor dat zwakke leerlingen antwoorden op hun vragen krijgen
- geeft hen de gelegenheid om zelf te reageren op vragen of opmerkingen en geeft hen daartoe adequate aanwijzingen
- stelt reële eisen, geeft realistische informatie over wat nog niet goed lukt (welke vaardigheden dus nog oefening behoeven), ze biedt daarbij steeds perspectief
- besteedt aandacht aan wat goed gaat met leren en gedrag
- geeft frequent en adequaat feedback op leerresultaten, werkhouding en sociaal-emotioneel functioneren
- zorgt ervoor dat zij veel en kwalitatief sterke interactieve momenten heeft met zwakke leerlingen
- geeft hen regelmatig beurten, stelt hen vragen die ze kunnen beantwoorden
- zet deze leerlingen bij zich in de buurt, zodat ze hen extra gerichte aandacht kan geven

- let op de eigen non-verbale communicatie (lachen, oogcontact) en gaat na of deze leerlingen ook op die manier voldoende positieve aandacht en steun van haar krijgen

1e. Interactie met leerlingen en omgang met ongewenst gedrag

- Er heerst een rustige en plezierige werksfeer in de klas
- De leerlingen zijn met hun taak bezig, ze werken geconcentreerd aan activiteiten
- De leerlingen zijn productief, er wordt veel lesstof verwerkt
- De leerkracht stimuleert samenwerking tussen leerlingen
- Leerlingen helpen elkaar en leggen elkaar zaken uit
- De groepen storen elkaar niet
- De leerkracht interacteert met elke groep om het leerproces te stimuleren
- De leerkracht overziet regelmatig de klas, ze heeft regelmatig oogcontact met leerlingen
- Ze hanteert de gedragsregels consistent en ze is daarin voorspelbaar
- Ze geeft aan hoe leerlingen hun gedrag kunnen verbeteren
- Ze prijst en beloont het gewenste gedrag zodra het zich voordoet
- Ze stopt ongewenst gedrag direct
- Ze spreekt bij ongewenst gedrag de juiste leerling(en) aan

1f. Heldere regels en afspraken over gedrag

De leerkracht geeft haar verwachtingen aan. Zij maakt met leerlingen concrete afspraken over:

- het binnenkomen en verlaten van de groep
- het gebruik van hoeken, kasten en andere materialen, zoals puntenslijper, computer en rekenmachine
- hulp vragen aan de leerkracht en de begeleiding tijdens het werken
- het inleveren van het werk
- wat te doen als het werk klaar is

1g. Omgaan met gedragsproblematiek¹. De leerkracht:

- is in staat om gedragsproblemen voor te zijn, ze is proactief, werkt preventief en heeft daarbij oog voor de belangen van alle leerlingen in haar groep
- is zich bewust van haar eigen opvattingen en overtuigingen over (het ontstaan van) probleemgedrag en probleemsituaties. Ze heeft inzicht in haar eigen, intuïtieve reacties hierop. Dit geldt ook voor haar reacties op ouders van leerlingen met 'moeilijk gedrag'.
- kan probleemgedrag en -situaties analyseren, inclusief groepsprocessen, ze gaat daarbij ook na welke rol zij zelf en de school spelen bij het voorkomen, ontstaan en voortbestaan ervan
- gaat na hoe de leerling probleemsituaties op school en thuis beleeft en hoe de leerling deze interpreteert in relatie tot zijn toekomstperspectief
- benut in haar aanpak mogelijkheden, kansen en positieve aspecten van leerlingen en hun ouders

---

¹ Van der Wolf & Van Beukering (2009).

- organiseert feedback over haar interacties met leerlingen en hun ouders, ze reflecteert op haar denken en handelen, samen met collega's, schoolleiding, interne en externe begeleiders
- verdiept zich in literatuur over de achtergronden van probleemgedrag en de effecten van interventies (via studie, bijscholing, begeleiding, coaching, intervisie en supervisie) en ze benut deze kennis in haar handelen

2. Didactiek, instructie, begeleiding, differentiatie en feedback

2a. Didactiek. De leerkracht:

- heeft kennis van het curriculum, zoals leerlijnen, mijlpalen en cruciale leermomenten
- heeft kennis van de eigen methoden voor de vak- en vormingsgebieden (zoals theorie, leerprincipes en didactische opbouw)
- bevordert samenhang tussen de onderwijsinhouden
- bevordert dat leerlingen de onderwijsinhouden als zinvol en betekenisvol ervaren
- daagt leerlingen uit zichzelf doelen te stellen en daar gericht naartoe te werken
- bevordert dat leerlingen zelfstandig nieuwe situaties en materialen verkennen
- bevordert dat alle leerlingen in hun eigen tempo en met een passende leerroute aan hun doelen werken
- bevordert dat leerlingen hun tijd zo goed mogelijk besteden aan leer- en ontwikkelingsactiviteiten (effectieve leertijd)
- wisselt didactische werkvormen af en stemt deze af op de behoeften van leerlingen
- zorgt ervoor dat de werkvormen doelgericht zijn en voldoende uitdaging bieden
- bevordert dat leerlingen een actief aandeel hebben in de keuze, planning en beoordeling van hun werk of spel
- bespreekt het werk en het spel met leerlingen
- stemt oefentijd en feedback af op de behoeften van de leerlingen
- bevordert dat leerlingen reflecteren op hun eigen gedrag en hun leerprocessen
- bevordert dat leerlingen het geleerde toepassen in andere situaties
- stelt zich regelmatig op de hoogte van vernieuwingen op het gebied van didactiek, methoden, materialen, (computer)programma's, als ook op de effecten daarvan

2b. Instructie, begeleiding en differentiatie

- De les is goed voorbereid door de leerkracht. Er is een dag- of weekplanning, gebaseerd op het groepsplan
- De leerkracht volgt haar lesplanning of wijkt er beargumenteerd van af
- De leerkracht bespreekt de doelen met de leerlingen. Zij verwoordt hierbij haar hoge realistische verwachtingen
- De instructie is duidelijk en zo goed mogelijk afgestemd op de onderwijsbehoeften van de leerlingen
- De leerkracht houdt rekening met voorgaande leservaringen, zij sluit aan bij de voorkennis van leerlingen en activeert deze
- De leerkracht gebruikt kernbegrippen als kapstok voor de structurering van de les
- De leerkracht benut de ervaringen en interesses van leerlingen

- De les is stapsgewijs opgebouwd met verbanden (zoals oorzaak en gevolg, middel en doel) en concrete voorbeelden
- De leerkracht fungeert als model bij het aanleren van (oplossings)strategieën
- Het tempo van de les is afgestemd op de leerlingen
- De leerkracht varieert met instructie en verwerking, zij baseert zich daarbij op de leerlijn die aan de methode ten grondslag ligt
- Tijdens de instructie is er veel interactie met leerlingen
- De leerkracht houdt de leerlingen actief bij de les, zij zorgt ervoor dat elke leerling op een actieve en betrokken manier aan het leren is
- De instructietijd is in principe kort
- De leerkracht controleert steeds of de leerlingen haar les nog kunnen volgen en of ze de nieuwe lesstof begrijpen
- De leerkracht geeft zoveel mogelijk alle leerlingen een beurt, zij stelt vragen die zij kunnen beantwoorden
- Zij formuleert eerst de vraag/opdracht en geeft daarna pas de beurt
- Voor de leerlingen die extra begeleiding nodig hebben breidt zij de instructietijd uit en intensificeert zij de instructie
- Bij het geven van extra instructie werken de overige kinderen op een adequate manier zelfstandig
- De leerkracht heeft de regie over de instructie en begeleiding van alle leerlingen, ook bij de leerlingen die extra begeleiding nodig hebben
- Bij het verwerken van de instructie weten de leerlingen wat zij moeten doen en waarom
- De opdrachten zijn duidelijk en afgestemd op het te bereiken doel
- De opdrachten zijn afgestemd op wat leerlingen kunnen, hun leerstijl, talenten, interesses en sterke kanten
- De zelfstandig uit te voeren opdrachten zijn goed georganiseerd
- Tijdens het verwerken van de instructie geeft de leerkracht begeleiding 'op maat'
- De leerlingen die extra begeleiding nodig hebben krijgen meer leer- en oefentijd, die tijd wordt ingeroosterd
- De leerlingen weten wat ze moeten doen als ze klaar zijn met de opdracht
- De leerkracht stelt duidelijke kwaliteitseisen aan het werk
- De leerkracht evalueert de doelen van de les samen met de leerlingen. Zijn ze bereikt of nog niet? Hoe kunnen we ze alsnog bereiken?
- De leerkracht houdt de vorderingen op een functionele manier bij. Zij doet dit met observaties, gesprekken, methodengebonden toetsen en het leerlingvolgsysteem
- De leerkracht hanteert flexibele (kortdurende) groeperingsvormen, afhankelijk van het te bereiken doel kiest zij de meest geschikte differentiatievorm: heterogene (sub)groep, homogene (sub)groep of individueel werken

2c. Feedback. De leerkracht

- geeft regelmatig feedback waarbij de leerling antwoord krijgt op drie vragen: (1) waar werk ik naartoe, wat is precies het doel?; (2) hoe doe ik het tot nu toe, ben ik dichtbij of veraf van het doel? (3) hoe nu verder, wat kan ik doen om dichterbij het doel te komen?

- richt haar feedback op de taak (product/resultaat/gedrag), het proces (inzet/strategie, aanpak), de zelfregulatie (zelfstandigheid, zelfsturing, zelfmanagement) en de persoon van de leerling (evaluerende, prijzende opmerkingen). Het gaat steeds om de combinatie.
- benoemt de inzet van de leerling (“hard gewerkt”) en het effect ervan (“en daarom is het gelukt”). Haar boodschap: hoe meer inspanning, hoe meer succes.
- geeft feedback waarbij ze de leerling met zichzelf vergelijkt in plaats van met andere leerlingen
- geeft geloofwaardige feedback: het is spontaan, gevarieerd en passend bij het gedrag van de leerling (zoals waardering voor de inzet of het succes op een voor deze leerling moeilijke opdracht)
- geeft prijzende feedback hardop. Hiermee herhaalt ze een instructie of gedragsregel voor de andere leerlingen en versterkt ze de sociale positie van de betreffende leerling
- zorgt ervoor dat alle leerlingen een beurt krijgen, ze stelt hen vragen die ze kunnen beantwoorden en geeft ze de tijd om een antwoord te geven (zij is geduldig)
- laat leerlingen zich voorbereiden op een beurt of een opdracht voor de klas
- uit vertrouwen in de leerlingen met opmerkingen als “dit kunnen jullie vast wel” en “dit hebben we al eens gedaan en toen ging het goed”
- laat leerlingen weten dat hun werk wordt nagekeken en geeft aan waarop en hoe zij het werk precies zal beoordelen

3. Klassenmanagement

3a. Anticiperen, structureren, timen, leertijd en goede routines. De leerkracht:

- stelt duidelijke doelen en geeft helder aan wat zijn verwacht van het werken in de klas en de omgang met elkaar
- hanteert een heldere structuur gedurende de dag en de week, met duidelijke markeringspunten
- is alert, ze anticipeert op situaties
- observeert de leerlingen continu en reageert adequaat
- kan leeractiviteiten timen en faseren, ook tijdens het opruimen en de overgangen tussen activiteiten en pauzes
- is punctueel, ze begint en eindigt op tijd
- houdt zichzelf en de kinderen aan gemaakte afspraken
- zorgt voor actieve en effectieve leertijd voor alle leerlingen
- zorgt voor goede routines in de groep en betreft de leerlingen hierbij

3b. Materiaal en ruimte, inrichting van het lokaal. De leerkracht:

- creëert een leeromgeving die de ontwikkeling van leerlingen stimuleert en ondersteunt
- bevordert dat recent werk van kinderen tentoongesteld is

- zorgt voor een ordelijke inrichting van de ruimte, de ruimte is zo ingericht dat wisseling van activiteiten snel plaats kan vinden, er is hierbij voldoende 'loopruimte'
- kan de verschillende groepsactiviteiten goed overzien, zij kan alle leerlingen zien
- gebruikt een aparte instructietafel
- de leerlingen kunnen de leerkracht en het bord goed zien
- de materialen, computerprogramma's, hulpmiddelen zijn:
  - aantrekkelijk en geschikt voor het te bereiken doel
  - beschikbaar en toegankelijk, kinderen weten hoe ermee te werken.

3c. Individuele verwerking en lesverloop. De leerkracht:

- loopt tijdens de verwerking door de groep
- houdt het contact met individuele leerlingen zo kort mogelijk
- stimuleert dat leerlingen elkaar helpen
- verdeelt de lesactiviteit in overzichtelijke blokken
- praat zacht tegen leerlingen, zodat ze de andere leerlingen niet afleidt
- maakt gebruik van een dag/weektaak voor leerlingen
- geeft regelmatig een samenvatting of laat deze geven door een leerling

4. School- en klasniveau

- Er is een teamvisie op de school als onderwijs- en opvoedingsgemeenschap, zoals het omgaan met verschillen tussen leerlingen, morele opvoeding, verwijzingen naar het speciaal onderwijs of de jeugdzorg, de toeleiding naar het voortgezet onderwijs, ouderbetrokkenheid en ouderparticipatie, samenwerking met externe instellingen en deskundigen
- De teamvisie is concreet zichtbaar in de dagelijkse onderwijspraktijk tijdens het werken in de groep
- Het team streeft duidelijke doelen na voor alle leerlingen (tenminste minimumdoelen) en vertaalt dit naar het handelen in de groep
- Het team weet wanneer leerlingen extra begeleiding nodig hebben en handelt er naar
- In het team zijn afspraken gemaakt over de uitbreiding van de instructie- en oefentijd (meer handen in de klas, roosterwijzigingen en dergelijke)
- Er is sprake van integrale kwaliteitszorg, het team gaat voortdurend en systematisch na of het de gestelde doelen ook daadwerkelijk bereikt. Dit gebeurt via een verbetercyclus
- Er zijn standaarden voor de onderwijs- en begeleidingspraktijk
- Er is sprake van monitoring van resultaten en processen en de borging ervan
- Het team werkt opbrengstgericht op de niveaus van leerlingen, groepen en school.
- De leerkrachten werken voortdurend aan de eigen professionele ontwikkeling, individueel en met elkaar (lerende organisatie)
- De schoolleiding maakt de ondersteuningsbehoeften van teamleden bespreekbaar en trekt er consequenties uit voor het professionaliseringsbeleid
- De schoolleiding bevordert een goed pedagogisch klimaat in de school en de groepen
- De leerkracht is, behalve een rolmodel voor leerlingen, ook een rolmodel voor collega's
- De schoolleiding stimuleert en ondersteunt het team bij veranderingsprocessen op groepsniveau

- De schoolleiding maakt bewuste keuzes bij vernieuwingen in de school, ze bewaakt de samenhang, stelt prioriteiten (voorkomt 'projectitis')
- Bij vernieuwingen bewaakt de schoolleiding de gestelde doelen en borgt datgene wat bereikt is, zij houdt het 'levend' en voorkomt verwateren.